

12. Шпаковский С.Н. Насилие как способ совершения вымогательства: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Сергей Николаевич Шпаковский. – Челябинск, 1999. – 203 с.
13. Женунтій В. Особливості кваліфікації протиправних діянь, що спричинили знищення або пошкодження майна / В. Женунтій, Л. Шестопалова // Право України. – 2004. – № 3. – С. 56–59.
14. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Налуцишин Віктор Володимирович. – К., 2007. – 266 с.
15. Про практику застосування судами України законодавства у справах про розкрадання державного та колективного майна: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 верес. 1981 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0007700-81>.
16. Плютина Е. М. Уничтожение или повреждение имущества: проблемы квалификации и соотношения со смежными составами преступлений (по материалам судебной практики Краснодарского края): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Плютина Елена Михайловна. – Краснодар, 2005. – 199 с.

УДК 343.292 (477)

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

Мищенко А.Д., аспірант

Інститут економіки і права

Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди

У статті обґрунтовується необхідність здійснення аналізу помилування в Україні в різні історичні періоди. Робиться висновок про необхідність дослідження інституту помилування як одного з прадавніх правових інститутів.

Ключові слова: аналіз, помилування, розвиток, етапи.

Мищенко А.Д. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОМИЛОВАНИЯ В УКРАИНЕ / Харьковский национальный педагогический университет им. Г.С. Сковороды, Украина

В статье обосновывается необходимость проведения анализа помилования в Украине в разные исторические периоды. Делается вывод о необходимости исследования института помилования как одного из древнейших правовых институтов.

Ключевые слова: анализ, помилование, развитие, этапы.

Mischenko A.D. RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE PARDONING IN UKRAINE / Kharkiv national pedagogical university named after G.S. Skovoroda, Ukraine

The article is dedicated to analysis of the pardoning in Ukraine on different historical periods. The conclusion concerning appropriateness of its research as an ancient law institute carried out.

Key words: analysis, pardoning, development, periods.

Важливо наголосити, що навіть у найстародавнішому кримінальному законодавству були відомі обставини, які звільняють від покарання, тому інститут помилування вважається одним із прадавніх правових інститутів. Виникненню помилування передувало право потерпілого пробачити свого кривдника. Науковці вважають, що помилування як звільнення від покарання існує на землі не менше чотирьох тисяч років. Принаймні згадка про помилування відноситься до XX століття до н.е. і міститься у єгипетському папірусі Берлінського музею, з якого можна дізнатися, що єгиптянин Синухе служив в армії фараона, а потім дезертував. Довгий час переховуючись у Сирії Синухе захотів повернутися на батьківщину, фараон Сенусерет I не лише дозволив біглому воїну повернутися, але і пробачив його, хоча за подібну провину накладалося суворе покарання.

Значний внесок у висвітлення проблем здійснення помилування, і зокрема у сфері теоретичного вирішення проблем кримінально-правової та кримінально-виконавчих засад помилування приділяли увагу такі зарубіжні і вітчизняні вчені: Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, В.А. Бадира, П.А. Воробей, В.В. Голіна, О.М. Джужа, Т.А. Денисова, В.М. Дрьомін, М.Д. Дурманов, С.І. Зельдов, В.Є. Квашиш, С.І. Комарицький, В.В. Комаров, О.М. Костенко, О.М. Литвак, В.В. Лунєєв, В.Т. Маляренко, К.М. Мірзажанов, О.С. Міхлін, А.А. Музика, В.О. Навроцький, М.І. Панов, А.Х. Степанюк, В.В. Сташиш, В. М. Трубников, Б.М. Телефанко, П.Л. Фріс, С.М. Школа та інші.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні в Україні досі не врегульовано процедуру здійснення помилування, на нормативному рівні не визначено поняття помилування, нормативно не закріплено принципи здійснення помилування у цілому, на програмному рівні не визначено основні напрями державної політики у сфері звільнення від покарання осіб, засуджених за вчинення злочинів.

Наведене потребує значної уваги українського законодавця з метою всебічної розробки положень комплексного інституту помилування, а від науковців – вивчення правової природи помилування, а також визначення теоретико – прикладних перспектив його розвитку. У історичній літературі також зустрічаються згадки про помилування, що мало місце під час правління царя Вавилонії Хаммурапі та в епоху Римської імперії. Крім того, у жодному історичному і культурному пам'ятнику слова "милість" і "помилувати" не використовуються так часто, як у Біблії, особливо в Новозавітній її частині. Біблія підтверджує, що правом помилування здавна володіли представники влади.

Мета статі полягає в необхідності здійснення аналізу інституту помилування як одного із прадавніх правових інститутів.

Перші згадки про застосування помилування як державного заходу знаходимо в історії Стародавньої Греції, особливо в демократичних Афінах. Поступово помилування стало набувати ознак амністії, тобто застосовуватися вже не лише стосовно конкретних осіб, а й до широкого, невизначеного кола громадян.

Таким чином, слід вважати, що помилування виникло одночасно з державною владою і завжди являється винятковою її прерогативою. Великий князь, монарх або правитель міг своїм владним рішенням полегшити становище певного злочинця. Україна у цьому відношенні не стала винятком. Проте державна влада з часів Київської Русі не відразу набула відповідних ознак. Довгий час публічна влада була недостатньо централізованою, князі Стародавньої Русі були практично незалежні один від одного політично. Кожний з них у межах своєї території міг здійснювати помилування. Особливо це було поширено в періоди частих воєн, коли князі для надбання односторонніх милували своїх кривдників, іноді таке прощення було колективним. Після розпаду Давньоруської держави право помилування зосереджується в руках самодержців.

Тривалий час помилування не мало законодавчого закріплення, хоча застосовувалося досить часто, зазвичай з нагоди знаменних подій. Руйнація традиційних підвалин життя часів Київської Русі, порушення сталих політично-династичних зв'язків призвели до того, що українські землі опинилися під зверхністю сусідніх держав, насамперед Литви, Польщі та Росії. Тому у той час помилування здійснювалося залежно від правових систем цих держав.

До 1905 року акти помилування у Росії видавалися у вигляді маніфесту, а з 1905 року стали видаватися у вигляді указу. У період козацької держави особливе значення мало звичаєве козацьке право – сукупність правових звичаїв, що встановлювалися у житті козацтва. Важливість цього джерела підкреслює той факт, що відразу після приєднання України до Росії царська грамота від 25 березня 1654 р. надавала Війську Запорізькому право судитися "у своїх старшин по давнішим правам їх", тобто на основі звичаєвого права.

А база звичаєвого права закладалася якраз у XV – середині XVII століття. Норми звичаєвого права, які склалися в Запорізькій Січі, закріплювали військово-адміністративну організацію козацтва, роботу судових органів, види злочинів і покарань та інші відносини. Незважаючи на суворість, а інколи нещадність норм звичаєвого козацького права, у ньому була "чесність велика". У Запорізькій Січі врятувати козака від смертної кари могла жінка, яка побажала взяти його собі за чоловіка.

Козацтво всіляко відстоювало звичаєве козацьке право, побоюючись, що писане право зможе обмежити козацькі вільності. Акти гетьмана видавалися у формі універсалів, ордерів, листів, декретів, грамот. Крім загальнообов'язкових універсалів, що стосувалися всього населення, органів влади й управління на всіх підвладних гетьману територіях, були й спеціальні, що стосувалися окремих категорій населення або окремих людей.

5 квітня 1710 року в м. Бендерах (теперішня територія Республіки Молдова) гетьманом Війська Запорозького Пилипом Орликом було затверджено "Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького". Конституція закріплювала створення незалежної української козацької держави в межах етнографічної національної території, визнаної Зборівською угодою 1649 року. Державна влада поділялася на законодавчу – Генеральна Рада, виконавчу – гетьман та його уряд і судову – Генеральний Суд.

На думку як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців, це була перша європейська конституція у сучасному її розумінні, яка діяла на Правобережній Україні до 1714 року. Хоча Конституція прямо не містить положень щодо здійснення гетьманом помилування, але і не позбавляє його цього права. Навпаки, відповідно до Присяги новообраний гетьман Війська Запорозького Пилип Орлик зобов'язувався "здійснювати покарання причетних до злочинів згідно з буквою закону і повсякчас дотримувати справедливості".

Подальший розвиток інституту помилування на теренах України пов'язаний з поваленням у 1917 році самодержавства в Росії та розпадом Австро-Угорської імперії у 1918 році. 9 січня 1918 року Центральною Радою Української Народної Республіки ухвалюється IV-й "Універсал Української Центральної Ради", який проголошує Українську Народну Республіку самостійною, ні від нікого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. 29 квітня відбувається сесія Центральної Ради, на якій приймається конституція УНР, але вона положень щодо здійснення помилування не передбачала.

Того ж дня за підтримки Німеччини владу в Україні захоплює генерал Павло Скоропадський. Проголошується гетьманська держава та приймаються "Грамота до всього українського народу" і установчий правовий акт "Закони про тимчасовий державний устрій України", які скасовують усі акти, прийняті Центральною Радою.

Відповідно до акту "Закони про тимчасовий державний устрій України" від 29 квітня 1918 року оголошується, що влада управління належить виключно Гетьману України в межах всієї Української Держави. У пункті 7 цього акту зазначається: "Гетьманові належить помилування засуджених, полегчення кари і загальне прощення зроблених злочинних подій з скасуванням проти них переслідування і висвободження їх від суду і кари, а також складання казенних взимок і даровання милости в особистих випадках, коли цим не порушаються нічий охоронювані законом інтереси і громадянські права".

Акти Західноукраїнської Народної Республіки, проголошеної 13 листопада 1918 року, положень щодо здійснення помилування не передбачали. Разом з тим Українською Народною Республікою часів Директорії передбачалось видання актів помилування Головою Директорії. Так, у Законі "Про тимчасове верховне правління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці" від 12 листопада 1920 року, ухваленому Радою Народних Міністрів та затвердженому Головою Директорії С.Петлюрою, вказано: "Директорія Української Народної Республіки в особі Голови Директорії іменем Української Народної Республіки: [1, 137] г) видає на пропозицію Ради Народних Міністрів акти амністії та помилування" [1, 139].

Створення в Харкові більшовиками українського радянського уряду та падіння Директорії засвідчило початок в Україні нового етапу розвитку конституційного процесу, а відповідно й інституту помилування. Підтвердженням такої константи є Постанова Народного Секретаріату України "Про введення народного суду" від 4 січня 1918 року. Так, в даній постанові у пункті 20 зазначалось, що право помилування, дострокового звільнення, умовного засудження і поновлення в правах засуджених народними судами належить виключно тим же судам [1, 139].

На початку січня 1919 року виходить Маніфест Тимчасового робітничо-селянського уряду України. У березні 1919 року на базі Маніфесту ВУЦВК приймає Конституцію України, яка повторює Конституцію Російської Федерації 1918 року. Питання про помилування та

пом'якшення покарання передбачались у Декреті Ради Народних Комісарів України від 14 лютого 1919 року та інших актах центральних органів УСРР.

У післявоєнний період на виконання передбачених Конституцією СРСР норм (глава III стаття 49 пункт "к"; глава IV стаття 60 пункт "г") Президією Верховної Ради СРСР було видано кілька нормативних актів, які врегульовували порядок розгляду клопотань про помилування, зокрема Постанову Президії Верховної Ради СРСР від 5 червня 1953 р. "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради СРСР клопотань про помилування".

Крім цього нормативного акта порядок розгляду клопотань про помилування врегульовувався також постановами Президії Верховної Ради СРСР "Про порядок розгляду клопотань про помилування осіб, засуджених судовими органами союзних республік" від 25 квітня 1956 року та "Про передачу на розгляд Президій Верховних Рад союзних республік клопотань про помилування цивільних осіб, засуджених військовими трибуналами за деякі державні злочини, а також осіб, засуджених транспортними судами" від 19 червня 1958 року.

Порядок здійснення найвищими органами державної влади Української РСР права помилування встановлювався постановою Президії Верховної Ради Української РСР від 20 липня 1953 року "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради Української РСР клопотань про помилування".

Однак ці нормативні акти не вирішували всі проблемні питання щодо порядку розгляду найвищими органами державної влади СРСР та УРСР клопотань про помилування. Тому норми щодо помилування постійно вдосконалювалися з огляду на існуючий принцип законності, правила юридичної техніки, зміни законодавства СРСР та союзних республік, йшов постійний пошук оптимальних формул здійснення помилування, права людини стали набувати особливого значення.

3 грудня 1961 року було видано Постанову Президії Верховної Ради СРСР "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради СРСР клопотань про помилування", а 18 жовтня 1962 року – Постанову Президії Верховної Ради Української РСР "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради Української РСР клопотань про помилування". Постановою Президії Верховної Ради СРСР від 17 листопада 1964 року "Про форму актів Президії Верховної Ради СРСР з питань помилування" було встановлено, що Президія Верховної Ради СРСР – про помилування засуджених приймає Укази, а про відхилення клопотань про помилування видає постанови.

Норми щодо помилування також передбачалися в Основах кримінального законодавства Союзу РСР і Союзних республік (1958 р.), Основах кримінального судочинства Союзу РСР і Союзних республік (1958 р.), Основах виправно-трудоного законодавства Союзу РСР і Союзних республік (1969 р.), Кримінальному кодексі Української РСР (1960 р.), Кримінально-процесуальному кодексі Української РСР (1960 р.) та у Виправно-трудоному кодексі Української РСР (1971 р.).

У зв'язку з прийняттям у 1977 році нової Конституції СРСР, у 1978 році приймається нова Конституція УРСР. Нова Конституція не спричинила принципових змін у державному і суспільному житті республіки, але сприяла появі загальної тенденції до демократизації суспільного життя, зростання політичної активності громадян.

Конституція СРСР, прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради СРСР дев'ятого скликання 7 жовтня 1977 року, закріплювала, що Президія Верховної Ради СРСР видає загальносоюзні акти про амністію і здійснює помилування (стаття 121 пункт 11).

Конституція УРСР, прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року, закріплювала, що віданню Української Радянської Соціалістичної Республіки в особі її найвищих органів державної влади і управління підлягає помилування громадян, засуджених судами Української РСР (глава 7, стаття 72, пункт 14), а Президія Верховної Ради Української РСР здійснює помилування громадян, засуджених судами Української РСР (глава 12, стаття 108, пункт 12).

У подальшому норми щодо здійснення помилування встановлювалися залежно від внесених змін до Основного Закону. Так, відповідно до Закону СРСР "Про зміни і доповнення

Конституції (Основного Закону) СРСР" від 1 грудня 1988 року, помилування здійснює Президія Верховної Ради СРСР (пункт 10 статті 119).

Відповідно до Закону Української РСР "Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР" від 27 жовтня 1989 року Президія Верховної Ради Української РСР здійснює помилування громадян, засуджених судами Української РСР (пункт 11 статті 106).

У зв'язку з прийняттям нових Конституцій СРСР та УРСР найвищими органами державної влади СРСР та УРСР було видано нові редакції нормативних актів щодо порядку здійснення помилування і розгляду клопотань про помилування. Подальше врегулювання інституту помилування пов'язане з заснуванням поста Президента СРСР та Президента Української РСР [10].

Згідно із Законом Української РСР від 5 липня 1991 року № 1293-ХІІ "Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР" було засновано пост Президента Української РСР та доповнено Конституцію Української РСР Главою 12-1 "Президент Української РСР", норми якої встановлювали, що Президент Української РСР здійснює помилування осіб, засуджених судами Української РСР (пункт 11 статті 114-5) [11].

Розгляд інституту помилування через призму окремо взятого історичного періоду з його соціально-політичними особливостями дає можливість сформулювати чітке уявлення про еволюцію законодавчого впровадження помилування, а також дозволяє раціональніше використовувати історично накопичений позитивний досвід та уникати помилок і прорахунків, допущених раніше. Обґрунтовано необхідність дослідження інституту помилування як одного з прадавніх правових інститутів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР: в 2 т. / Михайленко П.П. – К.: Высшая школа, 1966. – Т. 1. – 462 с.
2. Маляренко В.Т. Амністія та помилування в Україні: [навчальний посібник] / В.Т. Маляренко, А.А. Музика. – К.: Атіка, 2007. – 324 с.
3. О помиловании и смягчении наказаний: Декрет Совета народных комиссаров Украины от 14 февраля 1919 г.
4. Ромашкин П.С. Амнистия и помилование в СССР / Ромашкин П.С. – М.: Госюриздат, 1959. – 108 с.
5. Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 18. – Ст. 133.
6. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Про порядок здійснення помилування і розгляду в Президії Верховної Ради СРСР клопотань про помилування: Постанова Президії Верховної Ради СРСР від 27 червня 1980 р.
8. Про внесення змін і доповнень до постанови Президії Верховної Ради Української РСР від 18 жовтня 1962 р. "Про порядок розгляду в Президії Верховної Ради Української РСР клопотань про помилування": Постанова Президії Верховної Ради Української РСР від 4 вересня 1981 р.
9. Про затвердження Положення про порядок здійснення помилування громадян, засуджених судами Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 9 липня 1990 р. № 46-ХІІ.
10. Про заснування поста Президента СРСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) СРСР: Закон СРСР від 14 березня 1990 р.
11. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон Української РСР від 5 липня 1991 р. № 1293-ХІІ.